

УДК 346.14 +346.9

Григор'єва В.В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного, господарського та цивільного права,
ПВНЗ «Європейський університет»*

ЩОДО ВЛАСТИВОСТЕЙ ЗАКОННОЇ СИЛИ РІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

У статті розглянуто теоретичні узагальнення поняття законної сили судового рішення. Особливу увагу приділено таким властивостям законної сили судового рішення, як загальнообов'язковість та виконуваність. Обґрунтовано значимість поняття законної сили судового рішення, що є виразом його стабільності та способом реального здійснення завдань господарського судочинства.

Ключові слова: судове рішення, законна сила рішення, властивості законної сили судового рішення, загальнообов'язковість та виконуваність.

В статье рассматриваются теоретические обобщения понятия законной силы судебного решения. Особое внимание уделено таким свойствам законной силы судебного решения, как общеобязательность и исполнимость. Обосновывается значение понятия законной силы судебного решения, которая является отображением его стабильности и реализации задач хозяйственного судопроизводства.

Ключевые слова: судебное решение, законная сила судебного решения, свойства законной силы судебного решения, общеобязательность и исполнимость.

The article discusses the theoretical generalization of the notion of legal force of the court decision. Special attention is paid to such properties in a legally effective judgment, as general obligation and feasibility. Proves importance of the concept of legal force of the court decision, which is the expression of its stability is the way to real implementation of the tasks of economic justice.

Key words: court decision, the decision validity, the properties of the legal force of a court decision, general obligation and feasibility.

Посилення авторитету судової влади може бути реалізоване за допомогою забезпечення стабільності судових рішень. Судове рішення господарського суду, що набрало законної сили, поєднуючи правову дію матеріально-правового та процесуального законодавства, втілює в собі кінцевий результат розгляду й вирішення господарських справ, по суті, забезпечуючи дійсну охорону прав та інтересів суб'єктів господарювання. Завдяки законній силі судове рішення виражає стабільність і динамізм права, стає способом реального здійснення завдань господарського судочинства.

Питанню судового рішення, його законній силі в різні часи приділяли увагу такі вчені: М.Г. Авдюков, Р.О. Гаврік, М.А. Гурвич, Л.М. Завадська, Н.Б. Зейдер, О. В. Кот, Н.І. Масленникова, Д.І. Полумордвинов, М.О. Рожкова, Т.В. Сахнова, Л. О. Терехова, Н.О. Чечина, проте єдного підходу до розуміння поняття «законної сили» в науковій літературі немає й досі.

Метою статті є визначення поняття й властивостей законної сили судового рішення, та його значення в розумінні стабільності судового рішення господарського суду.

Рішення господарського суду завершує процес та підтверджує наявність або відсутність спірного правовідношення, внаслідок чого здобувають судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів господарського права. Крім здійснення функції захисту прав та законних інтересів суб'єктів права рішення господарського суду реалізує підтримку правопорядку у сфері господарської діяльності, виконує виховну функцію, що було неможливо без наділення законною силою судового рішення. Таким чином, значення законної сили рішення господарського суду визначається і тією роллю, яку відіграє саме рішення у правовому регулюванні відношень, що пов'язані з економічною сферою діяльності.

Отже, під законною силою рішення суду слід розуміти такий стан рішення, коли воно стає максимально недоторканим у результаті прояву властивостей, що надають рішенню стабільності та незмінності.

У процесуальній науці законна сила рішення суду характеризується такими властивостями, як обов'язковість чи загальнообов'язковість, незаперечність, виключність, преюдиціальність, здійсненність, стійкість, остаточність, виконуваність та інші.

Так, Н.Б. Зейдер, І. Чан та П.В. Логінов зазначають, що є тільки одна властивість, а всі вищезазначені — лише елементи, складники загальнообов'язковості. Зокрема П.В. Логінов зауважує, що зміст загальнообов'язковості рішення має прояв у сумарних діях незаперечності, виключності, незмінності, преюдиціальності та здійсненності [1, с. 91–95].

Розглядаючи правові наслідки судового рішення, їх юридичну природу, співвідношення зі змістом рішення М.А. Гурвич зазначає, що судові рішення як юридичний факт тягне певні наслідки, серед яких виділяє «процесуально-правовые, т.е. последствия в области процессуально-правового положения лиц, на которых распространяется действие судебного решения; процессуально-правовые последствия связаны с любым судебным решением, вступившим в законную силу; материально-правовые, т.е. последствия в области гражданских правоотношений, в субъективных гражданских правах и обязанностях; эти последствия вызываются только судебными решениями, имеющими преобразовательный характер» [2, с. 96–97].

Розглянемо правові наслідки, тобто властивості законної сили судового рішення стосовно господарського процесу, до яких можна віднести обов'язковість, виконуваність, преюдиціальність та виключність.

Властивість обов'язковості згадувалася ще в Статуті цивільного судопровадження, де вказувалося, що «решение, вступившее в законную силу, обязательно не только для тяжущихся, но и для суда, постановившего оно, а также для всех прочих судебных и присутственных мест и должностных лиц...». Коментуючи цю статтю, В.Л. Ісаченко вказував, що обов'язковість рішення «заключається в том, что как тяжущиеся, так и суд и все присутственные места и должностные лица должны признавать за несомненную истину установленные решением правовые отношения сторон в том смысле, что если бывшее в споре право признано по решению принадлежащим истцу, то оно должно принадлежать ему бесспорно и бесповоротно, и может быть осуществлено им во всякое время, в чем не только никто не может делать ему какого-либо препятствия, но каждый орган правительственной власти должен содействовать ему к этому в той мере, в какой это возлагается на него законом, нисколько не останавли-

ваясь на том, что быть может истец не прав и что присужденное ему право все-таки принадлежит ответчику» [3, с.864].

Найзацікавленішими особами в рішенні господарського суду, в його обов'язковості є сторони поза справою — позивач та відповідач. Вони, насамперед, повинні підпорядкуватися рішенню, яке ухвалив господарський суд, але відповідно до принципу диспозитивності, не можна не виключати в подальшому використанні можливості у встановленому законом порядку відхилити його.

Обов'язковість законної сили рішення розповсюджується і на третіх осіб, що беруть участь у розгляді справи господарським судом. Для третьої особи, яка висуває самостійні вимоги, рішення обов'язкове безпосередньо щодо її суб'єктивного права, яке в результаті набрання законної сили стає остаточно підтвердженим. Для третьої особи, яка не висуває самостійних вимог, наслідки не пов'язані з рішенням, що набрало законної сили, але можуть стосуватися обов'язковості іншого рішення, прийнятого у порядку регресного позову.

Інших учасників господарського процесу, наприклад, експерта, прокурора, законна сила судового рішення безпосередньо не стосується, оскільки вони не мають матеріальної зацікавленості щодо предмета спору, але повинні обов'язково сумлінно виконувати свої професійні функції з метою ефективності судового захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Для осіб, які не є учасниками господарського процесу, рішення суду обов'язкове лише у тій мірі, в якій їх стосується його дія. Відповідно до статті 107 ГПК України право касаційного оскарження рішення господарського суду мають особи, які не були залучені до участі у справі, але прийняте рішення стосується їх прав та обов'язків. Тобто особи, які не брали участь у справі, вправі звернутися до господарського суду для захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів.

Господарський суд ухвалює рішення згідно із законом, тим самим підтверджуючи вже існуючі правовідносини, відповідно до яких особи, які брали участь у справі, повинні здійснювати свої права та нести обов'язки. Якщо норма права диспозитивна, то в рішенні суд закріплює волю сторін, виходячи із чинного законодавства.

Не дивлячись на пряму обумовленість рішення суду законом, не можна ставити рішення суду на один рівень із законом. Воно не є нормативно-правовим актом, який адресований до необмеженого кола осіб і який слід неухильно виконувати. Рішення суду — це індивідуально-визначений акт, загальнообов'язковість якого означає безпосереднє його виконання усіма особами на території України. Мета рішення суду — врегулювання спірного правовідношення, дія якого щодо всіх не є однаковою: безпосередня дія судового рішення стосується осіб, які брали участь у справі (суб'єктивні межі), а також наявність загальнообов'язкової дії.

Необхідно зазначити, що законодавець також звернув увагу на значущість обов'язковості, включивши цю властивість до загальних положень ГПК України, поряд із принципами господарського процесу.

Так, відповідно до статті 4⁵ ГПК України «господарські суди здійснюють правосуддя шляхом прийняття обов'язкових до виконання на усій території України рішень». Також у цій статті встановлено відповідальність за невиконання вимог рішень господарських судів як за господарсько-процесуальним законодавством, так і за іншими законами України.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Господарсько-процесуальний кодекс не встановлює коло осіб, на яких розповсюджується рішення господарського суду в конкретній справі.

Тому можна визначити, що під обов'язковістю законної сили рішення господарського суду слід розуміти обов'язковість судового рішення по колу осіб, які повинні здійснити необхідні дії щодо виконання рішення суду або сприяти його виконанню.

Значущість обов'язковості законної сили рішення господарського суду велика, і це підтверджується дослідженнями вчених-процесуалістів. Зазвичай у науці обов'язковість розглядають як один із наслідків набрання законної сили рішенням, поряд із винятковістю, виконуваністю та преюдиціальністю [4, с. 139–140; 5, с. 167–170; 6, с. 93; 7, с. 350]. Також деякі науковці-процесуалісти розглядають обов'язковість як сутність законної сили рішення суду, яка поглинає всі інші властивості законної сили рішення суду [8, с. 81–94; 9, с. 90]. Діапазон суджень щодо цієї властивості великий, але необхідність визнають усі автори. Більше того, на думку деяких учених, обов'язковість — це головний прояв законної сили рішення суду [10, с. 315].

Стаття 4⁵ ГПК України є основою не тільки для визначення властивості рішення суду, що набрало чинності як обов'язковість, але й такої властивості, як виконуваність.

Питання про виконуваність як наслідок набуття рішенням суду законної сили є неоднозначним у процесуальній науці.

М.Г. Авдюков, Д.І. Полумордвінов розглядають виконуваність як властивість законної сили рішення суду [5, с. 139, 11; 76, с. 28], С.І. Абрамов ставить цю властивість поряд із обов'язковістю [12, с. 277], Н.Б. Зейдер та Н.О. Чечина включають виконуваність у рамки обов'язковості [9, с. 119; 13, с. 57].

На думку М.А. Гурвича та Л.Н. Завадської, виконуваність не є властивістю законної сили рішення суду. Так, Л.Н. Завадська вказує, що виконуваність є самостійною властивістю рішення суду, не збігаючись у часі дії із законною силою рішення суду. Свою думку дослідниця обґрунтовує тим, що властивість рішення може мати прояв, по-перше, внаслідок наявності засад щодо примусового виконання — виконавчого листа, по-друге, після закінчення строку, що наданий для добровільного виконання. Таким чином, Л.Н. Завадська зауважує, що рішення, що набрало законної сили, має властивість виконаності лише потенційно [14, с. 34].

З цього приводу слід зазначити, що мають право на існування два різних поняття: виконуваність рішення суду та виконаність як властивість законної сили судового рішення. На думку Л.Н. Завадської, ці поняття тотожні, з чим не можна погодитися. Для з'ясування спірної позиції необхідно проаналізувати дію властивості виконаності у часі. Виконаність судового рішення передбачає, що прийняте господарським судом рішення може бути виконане добровільно, як ще до набрання законної сили, так і після. Зокрема, реалізація судових рішень можлива шляхом їх добровільного виконання. Останнє може полягати в активній поведінці суб'єкта або в утриманні від певних дій (бездіяльності). Такий спосіб реалізації судових рішень є найкращим і найбільш безболісним. При виконанні рішень у добровільному порядку мають місце мате-

ріально-правові відносини, які ґрунтуються на рішенні суду і волевиявленні суб'єктів виконати його добровільно.

Виконуваність як властивість законної сили рішення виникає з моменту набрання чинності, а рішення невиконане добровільно у такому випадку може бути виконане примусове. Під примусовістю розуміємо можливість зовнішнього впливу на поведінку суб'єктів. Але примус діє лише в тих випадках, коли суб'єкти ухиляються від поведінки, встановленої судовим рішенням. Тому ухвалення судового рішення не тягне за собою автоматично застосування примусових заходів. Для цього необхідна протиправна поведінка суб'єктів, які ухиляються від виконання рішення суду.

Зміст поняття виконуваності рішення визначається у ст. 115 ГПК України, а саме твердженням, що рішення, ухвали, постанови господарського суду, що набрали законної сили, є обов'язковими на всій території України і виконуються у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження». Згідно зі ст. 1 Закону «Про виконавче провадження», виконавче провадження — це сукупність дій органів і посадових осіб, спрямованих на примусове виконання рішень судів. У ст. 2 цього ж закону зазначено, що примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу.

Умови та порядок примусового виконання рішень господарського суду визначено у розділі XIV «Виконання рішення, ухвали, постанови» ГПК, Законами України «Про виконавче провадження», «Про державну виконавчу службу» та «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень». За невиконання судових актів, що набрали законної сили, може бути застосована відповідальність на підставі ст. 87 Закону України «Про виконавче провадження», ст.ст. 185³, 185⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення та ст. 382 Кримінального кодексу України.

Виходячи з вищезазначеного, не можна ставити набуття властивості виконуваності законної сили рішення суду або властивості виконуваності рішення у залежність, обґрунтовуючи це тим, що не можливо виконати примусово рішення, яке не набуло законної сили. Від поведінки стягувача, звернувся він з проханням про виконання рішення чи ні, може залежати тільки факт виконання рішення, але не властивість виконуваності законної сили рішення суду, яка виникає з моменту набрання рішенням законної сили, з цього моменту виникає право отримання документів на примусове виконання рішення.

З точки зору практики та правової науки, виконуваність, як і преюдиціальність та обов'язковість, — це самостійні властивості законної сили рішення господарського суду. Враховуючи вищезазначене та законодавче врегулювання, можна зазначити, що поняття обов'язковості ширше за поняття виконуваності. Це можна обґрунтувати тим, що воно охоплює своїм змістом, поряд із обов'язковістю сторін підкорити свої дії нормам закону, обов'язковість усіх осіб, організацій, які не мають у даній справі безпосереднього інтересу, поважити авторитет судового рішення та сприяти його виконанню, а виконуваність як властивість законної сили рішення господарського суду — можливість його примусового виконання.

Таким чином, можемо зробити висновок, що законна сила надає рішенням господарського суду стабільності, незмінності та неможливості змінити постановлене ним рішення з конкретної справи та реально сприяє підтриманню правопорядку у сфері

економічної діяльності, має попереджувальне значення для суб'єктів господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Логинов П.В. Решение государственного арбитража / П.В. Логинов. — М.: Юрид. лит., 1964. — 149 с.
2. Гурвич М.А. Решение советского суда в исковом производстве. / М.А. Гурвич. — М.: ВЮЗИ, 1955. — 128 с.
3. Исаченко В.Л. Гражданский процесс. Практический комментарий на вторую книгу Устава гражданского Судопроизводства / В.Л. Исаченко. — СПб., 1912. — Т. IV. — 870 с.
4. Авдюков М.Г. Судебное решение / М.Г. Авдюков. — М.: Госюриздат, 1959. — 192 с.
5. Васильев С.В. Хозяйственный процесс: учебное пособие / С.В. Васильев. — Харьков: Эспада, 2003. — 240 с.
6. Масленникова Н.И. Гражданский процесс как форма социального управления / Н.И. Масленникова. — Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1989. — 140 с.
7. Арбитражный процесс / Под ред. В.В. Яркова. — 2-е изд. — М.: Вольтерс Клувер, 2004. — 802 с.
8. Зейдер Н.Б. Судебное решение по гражданскому делу / Н.Б. Зейдер. — М.: Юрид. лит., 1966. — 192 с.
9. Клейнман А.Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права (Очерки истории) / А.Ф. Клейнман. — М.: Изд-во МГУ, 196. — 119 с.
10. Советский гражданский процесс / Отв. ред. К.И. Комиссаров, В.М. Семенов. — М.: Юрид. лит., 1978. — 431 с.
11. Полумордвинов Д.И. Законная сила судебного решения / Д.И. Полумордвинов. — Тбилиси: Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1964. — 190 с.
12. Абрамов С.Н. Советский гражданский процесс / С.Н. Абрамов. — М.: Госюриздат, 1952. — 420 с.
13. Чечина Н.А. Норма права и судебное решение / Н.А.Чечина. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. — 78 с.
14. Завадская Л.Н. Реализация судебных решений. Теоретические аспекты / Л.Н. Завадская. — М., 1982. — 141 с.

УДК 347.957

Тимошенко О.А.

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры международного,
хозяйственного та гражданского права,
ПВНЗ «Европейский университет»*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ
ТА РОЗВИТКУ**

У статті досліджено питання історії становлення та розвитку правового регулювання касаційного провадження в цивільному судочинстві з моменту незалежності України і до сього-